

† Prof. univ. dr. Ilie Pascu
Conf. univ. dr. Andreea Simona Uzlău
Lector univ. dr. Gheorghe Muscalu

Drept penal. Partea generală

ediția a 5-a

Editura
Stamangiu
2023

Capitolul al III-lea. Cauzele justificative

Secțiunea 1. Considerații generale

§1. Conceptul și fundamentul cauzelor justificative

Cauzele justificative sunt reglementate în Capitolul II al Titlului II din Partea generală a Codului penal (art. 18-22).

Dispozițiile art. 18 alin. (1) C. pen. consacră **regula că nu constituie infracțiune fapta prevăzută de legea penală, dacă există vreuna dintre cauzele justificative prevăzute de lege** (legitima apărare – art. 19; starea de necesitate – art. 20; exercitarea unui drept sau îndeplinirea unei obligații – art. 21; consimțământul victimei – art. 22).

Din coroborarea acestor prevederi cu cele ale art. 15 alin. (1) C. pen., prin care se definește conceptul general de infracțiune, și ținând seama de sistematizarea reglementărilor privitoare la cauzele justificative și de neimputabilitate, rezultă că organele de aplicare a legii penale, în soluționarea unei cauze cu care au fost investite, trebuie să verifice **mai întâi** existența unei concordanțe între elementele sau cerințele de ordin obiectiv și subiectiv ale faptei săvârșite cu cele descrise de norma de incriminare, **după care** să examineze dacă există vreuna dintre cauzele justificative prevăzute de lege și **în final** să constate dacă fapta este imputabilă persoanei care a săvârșit-o sau operează vreuna dintre cauzele de neimputabilitate^[1].

Prin urmare, cauzele justificative pot fi incidente numai în cazul săvârșirii în concret a unei fapte și dacă se stabilește că acea faptă întrunește condiția prealabilă a tipicității, întrucât, în caz contrar, este de neconceput a examina în ce măsură fapta, în condițiile în care a fost săvârșită, este sau nu justificată.

În ipoteza în care fapta este săvârșită în condițiile vreuneia dintre cauzele justificative, adică **permisă de lege**, ea nu mai comportă niciodată o judecată sub aspectul imputabilității; fiind permisă, ea nu constituie nici infracțiune, nici temei al răspunderii penale.

Reglementarea în legea penală a cauzelor justificative nu este întâmplătoare, ci ea corespunde unei realități sociale și juridice evidente. În societate nu există numai norme care **interzic sau ordonă** anumite comportamente, sub sancțiunea unei pedepse, ci și norme **permissive**, care înlătură caracterul ilicit al unor fapte, chiar dacă sunt descrise într-o normă de incriminare. Coliziunea dintre normele de incriminare (de interdicție sau onerative) și norma permisivă se rezolvă prin prioritatea acesteia din urmă, cauzele justificative împiedicând ca o interdicție (de exemplu, aceea de a ucide) să se concretizeze într-o obligație juridică. **Normele permissive**, spre deosebire de cele de interdicție sau onerative, nu operează numai în cadrul unei ramuri determinate a dreptului (de pildă, în dreptul penal), ci **își manifestă incidența în raport cu toate ramurile dreptului**^[2]. Aceasta înseamnă că normele permissive izvorăsc nu din cerințele

[1] I. PASCU, în I. PASCU, V. DOBRINOIU și colab., *op. cit.*, vol. I, p. 141.

[2] G. ANTONIU, în G. ANTONIU, T. TOADER (coord.), *op. cit.*, vol. I, p. 190.

ordinii juridice specializate și realizate prin respectarea normelor aparținând unei ramuri determinate a dreptului (ordine juridică penală, civilă, administrativă etc.), ci exprimă cerințele unei ordini juridice superioare, formată din ansamblul ordinelor juridice specializate. Numai astfel se explică de ce aceste norme permissive au același efect permisiv în toate ramurile dreptului.

Săvârșirea unei fapte care corespunde modelului de incriminare conduce la vătămarea sau punerea în pericol a unei valori sociale, care constituie obiect de ocrotire penală.

Prin intervenția unei cauze justificative (a unei norme permissive) are loc o altă evaluare a faptei decât cea care s-ar desprinde din existența tipicității (a concordanței faptei cu norma de incriminare); punerea în pericol a valorii sociale ocrotite de lege (prin norme specializate) este implicit evaluată în alt mod și, odată cu aceasta, și obiectul juridic specific normei de incriminare^[1].

Acest obiect juridic este prelevat de un alt obiect juridic implicit, de o altă valoare socială superioară și care dă expresie intereselor ordinii de drept în ansamblul ei. Sub acest aspect, **cauza justificativă apare ca având o dublă semnificație**: pe de o parte, **are caracterul unei norme permissive**, exprimând îngăduința ordinii juridice în ansamblul ei în raport cu o faptă care corespunde unui model legal determinat, dar, în același timp, **are și caracter de ocrotire a valorilor sociale superioare** promovate de ordinea juridică în ansamblul ei, implicit a relațiilor sociale care se nasc și se dezvoltă în jurul acestor valori. Spre exemplu, este în interesul ordinii juridice în ansamblul său ca legea să acorde oricărei persoane supuse unei agresiuni fizice dreptul să răspundă imediat, cu forța, pentru a-l neutraliza pe agresor, în condițiile stabilite de lege. Riposta în aceste condiții constituie, totodată, o manifestare a instinctului de conservare al oricărei persoane supuse unei agresiuni: cel agresat, prin firea lucrurilor, va riposta și va încerca să înlăture agresiunea. Tot astfel, o persoană, pentru a salva de la un pericol imediat și care nu putea fi înlăturat altfel viața, integritatea corporală sau sănătatea sa ori a altei persoane sau un bun important al său ori al altei persoane, este îndreptățită să o facă chiar prin săvârșirea unei fapte prevăzute de legea penală^[2].

Rațiuni similare stau și la baza celorlalte cauze justificative: astfel, exercitarea unui drept sau îndeplinirea unei obligații exprimă interesul ordinii juridice, în ansamblul său, de a asigura pe orice cale disciplina cu relațiile sociale, de a întări respectul față de lege, iar consimțământul victimei este justificat de interesul societății de a respecta voința destinatarului legii, atunci când el consimte la acțiuni împotriva unor interese personale strict individuale.

Ținând seama de cele ce au precedat, cauzele justificative pot fi definite ca **acele situații reglementate de legea penală, în prezența cărora o faptă săvârșită și care corespunde modelului legal (normei de incriminare) devine permisă (licită) în raport cu întreaga ordine de drept**.

§2. Clasificarea cauzelor justificative

Cauzele justificative ar putea fi clasificate, în raport cu locul reglementării și cu sfera de incidență, în **cauze justificative generale** și **cauze justificative speciale**^[3].

[1] G. ANTONIU, *Cauzele justificative în proiectul noului Cod penal*, în R.D.P. nr. 2/2004, p. 18.

[2] I. PASCU, în I. PASCU, V. DOBRINOIU și colab., *op. cit.*, vol. I, p. 142.

[3] *Ibidem*.

Cauzele justificative generale au sediul în Codul penal, Partea generală, și devin aplicabile în raport cu toate normele de incriminare din Codul penal, Partea specială, din legi penale speciale sau din legi nepenale care cuprind incriminări și pedepse.

Cauzele justificative generale reglementate în Codul penal, Partea generală, sunt legitima apărare, starea de necesitate, exercitarea unui drept sau îndeplinirea unei obligații și consimțământul persoanei vătămate.

Cauzele justificative speciale sunt reglementate în Codul penal, Partea specială, sau în legi penale speciale, iar aplicabilitatea lor este limitată numai la faptele pentru care au fost prevăzute. Astfel, sunt considerate cauze justificative speciale, de exemplu: participarea la încăierare a unei persoane care a încercat să îi despartă pe alții [art. 198 alin. (4) C. pen.]; întreruperea cursului sarcinii în scop terapeutic [art. 201 alin. (6) C. pen.]; lipsirea de libertate a unei persoane în condițiile admise de lege constituie o modalitate specială de cauză justificativă (de exemplu, lipsirea de libertate a unei persoane bolnave psihic, într-un spital de specialitate), deoarece, pentru a fi infracțiune, norma de incriminare [art. 205 alin. (1) C. pen.] cere ca lipsirea de libertate a unei persoane să aibă loc în mod ilegal; la fel, cerința „fără drept” din art. 224 C. pen. (violarea de domiciliu) evidențiază că, dacă fapta este săvârșită în condițiile admise de lege, devine permisă, justificată.

Normele permissive, ca și normele care interzic sau ordonă un anumit comportament, cunosc o dinamică în funcție de realitățile sociale și juridice, în sensul că în legea penală pot fi incluse sau abrogate dispoziții care să reglementeze cauzele justificative.

§3. Condițiile de aplicare a cauzelor justificative

Pentru a deveni incidentă o cauză justificativă în cazul săvârșirii unei fapte descrise într-o normă de incriminare, se impun a fi constatate următoarele condiții:

a) **fapta săvârșită să corespundă modelului legal sub aspectul tuturor elementelor obiective** stabilite de norma de incriminare, care pot viza subiectul activ sau pasiv, mai ales atunci când aceștia sunt calificați, obiectul material, acțiunea (inacțiunea), cerințele esențiale, urmarea imediată, legătura de cauzalitate.

Dacă unei fapte îi lipsește un element obiectiv, aceasta va putea constitui, eventual, o altă infracțiune, iar dacă nu întrunește condițiile unei alte infracțiuni, este considerată o încălcare extrapenală sau chiar o faptă licită;

b) **fapta să fie săvârșită în prezența vreuneia dintre cauzele justificative.** Aceasta presupune ca fapta care îndeplinește condițiile obiective ale normei de incriminare să fie săvârșită în prezența unei cauze justificative (de exemplu, s-a săvârșit o vătămare corporală pentru a înlătura un atac ori s-a comis o distrugere pentru a salva de la un pericol o persoană) sau a unei cauze justificative speciale (de exemplu, s-a pătruns în domiciliul unei persoane, dar în condițiile admise de lege, ori s-a privat de libertate o persoană pentru a fi supusă, în stare de urgență, unui tratament medical);

c) **autorul faptei să prevadă și să dorească să acționeze în condițiile descrise în norma care reglementează cauza justificativă.** Această condiție de ordin subiectiv rezultă fără echivoc în dreptul nostru din însăși formularea textelor legale care reglementează aceste cauze. Astfel, în cazul legitimei apărări, apărarea se exercită „pentru a înlătura un atac” [art. 19 alin. (2) C. pen.]; în caz de stare de necesitate, acțiunea de salvare intervine „pentru a salva de la un pericol imediat și care nu putea

fi înlăturat în alt mod” [art. 20 alin. (2) C. pen.]; în cazul exercitării unui drept, acesta trebuie să fie recunoscut de lege [art. 21 alin. (1) C. pen.], iar în cazul consimțământului, cel care consimte trebuie să cunoască însemnătatea valorii sociale asupra căreia consimte să i se aducă atingere [art. 22 alin. (1) C. pen.].

Autorul faptei prevăzute de legea penală, săvârșită în condițiile unei cauze justificative, se poate afla în eroare. În acest caz, trebuie făcută distincția după cum eroarea poartă asupra premiselor de fapt ale cauzei justificative sau asupra caracterului permisiv al normei. Dacă eroarea privește premisele de fapt ale cauzei justificative (de exemplu, autorul crede, eronat, că nu a depășit proporția între apărare și gravitatea atacului), va exista eroare de fapt care poate înlătura vinovăția. Când eroarea poartă asupra caracterului permisiv al normei (autorul crede, eronat, că fapta este permisă), va exista eroare de drept penal, dacă este invincibilă, sau o circumstanță atenuantă, dacă este vincibilă.

§4. Efectele cauzelor justificative

Potrivit art. 18 alin. (1) C. pen., când fapta prevăzută de legea penală este săvârșită în prezența vreuneia dintre cauzele justificative, acea faptă, deși corespunde modelului legal descris de norma de incriminare, **nu constituie infracțiune, fiind licită**, adică permisă de ordinea juridică, și, totodată, **generează și alte consecințe**.

În primul rând, fapta celui ce se apără, fiind licită, justificată, **face să nu fie posibilă legitima apărare a atacatorului inițial**, deoarece aceasta presupune un **atac injust** (de exemplu, un infractor surprins în flagrant și imobilizat nu poate invoca legitima apărare, pentru că atacul, în acest caz, este just).

În al doilea rând, potrivit dispozițiilor art. 18 alin. (2) C. pen., efectele cauzelor justificative, **operând in rem**, se extind și asupra participanților (coautor, instigator, complice).

În al treilea rând, în temeiul prevederilor art. 107 alin. (2) C. pen., **nu se poate lua o măsură de siguranță** în cazul săvârșirii unor fapte prevăzute de legea penală în prezența vreuneia dintre cauzele justificative.

În sfârșit, **în al patrulea rând**, intervenția unei cauze justificative **face să nu fie posibilă nici aplicarea unei sancțiuni civile**.

Secțiunea a 2-a. Cauzele justificative generale

Subsecțiunea 1. Legitima apărare

§1. Conceptul de legitimă apărare

Legitima apărare este reglementată în art. 19 C. pen. Prin dispozițiile alin. (1), legiuitorul, în mod explicit, stabilește **natura juridică** a legitimei apărări. Potrivit acestui text, este justificată fapta prevăzută de legea penală săvârșită în legitimă apărare. Prin urmare, în concepția Codului penal în vigoare, legitima apărare nu mai este o cauză care înlătură caracterul penal al faptei, ca în Codul penal anterior, ci o cauză justificativă.

Conținutul legitimei apărări este stabilit în art. 19 alin. (2) C. pen. În temeiul acestui text, „Este în legitimă apărare persoana care săvârșește fapta pentru a înlătura un atac

material, direct, imediat și injust, care pune în pericol persoana sa, a altuia, drepturile acestora sau un interes general, dacă apărarea este proporțională cu gravitatea atacului”.

În ultimul alineat al art. 19 este reglementată **legitima apărare prezumată**. Conform prevederilor acestui text, „Se prezumă a fi în legitimă apărare (...) acela care comite fapta pentru a respinge pătrunderea unei persoane într-o locuință, încăpere, dependență sau loc împrejmuit ținând de aceasta, fără drept, prin violență, viclenie, efracție sau alte asemenea modalități nelegale ori în timpul nopții”.

Ținând seama de dispozițiile art. 19 C. pen., **putem defini legitima apărare ca fiind o cauză justificativă care constă în acțiunea de apărare a unei persoane, determinată de nevoia de a înlătura un atac material, direct, imediat și injust, care pune în pericol persoana sau drepturile celui atacat ori interesul general, sau pentru a respinge pătrunderea, fără drept, într-o locuință, încăpere, dependență sau loc împrejmuit ținând de acestea, a unei persoane, prin violență, viclenie, efracție sau alte asemenea modalități nelegale ori în timpul nopții, dacă apărarea este proporțională cu gravitatea atacului.**

Au caracter de fapte comise în legitimă apărare, de pildă: fapta posesorului unui bun de valoare care, fiind supus unei agresiuni de către o altă persoană pentru a i se sustrage bunul, îl rănește pe agresor; fapta aceluia care, pentru a înlătura un atac material, direct, imediat și injust împotriva sa, îi lovește pe agresori, provocându-le o vătămare corporală; fapta proprietarului care, prin acte de lovire, respinge pătrunderea fără drept, pe timp de noapte, în domiciliul său etc.

§2. Fundamentul legitimei apărări

În reglementarea legitimei apărări, legiuitorul a avut în vedere existența, în realitatea vieții sociale, a unor situații extreme, când ordinea de drept este tulburată ca urmare a unei agresiuni din partea unei persoane asupra alteia și când numai printr-o ripostă imediată sunt posibile înlăturarea atacului și restabilirea ordinii de drept încălcate de agresor^[1].

În asemenea situații, având în vedere că statul, prin organele sale autorizate, nu poate interveni cu promptitudine, apare just să se permită, prin lege, victimei agresiunii sau altor persoane, care sunt de față la tulburarea ordinii de drept, să intervină pentru înlăturarea agresiunii, chiar cu riscul de a-i provoca agresorului o vătămare a integrității ori sănătății sau chiar moartea. Această permisiune a legii este condiționată de existența proporționalității între apărare și atac.

Într-adevăr, dacă statul nu ar permite oricărei persoane să se apere singură prin utilizarea forței, când este supusă unei agresiuni, spre a restabili astfel ordinea de drept încălcată de agresor, atât timp cât autoritățile competente nu pot interveni la momentul și locul agresiunii, ar însemna să se consacre, implicit, obligația victimei de a suporta pasiv o injustiție și să legitimeze comportările agresive^[2].

Dacă aceste considerente avute în vedere de legiuitor la reglementarea legitimei apărări sunt unanim admise, justificarea teoretică a acesteia a diferit în timp^[3].

[1] G. ANTONIU, *Vinovăția penală*, p. 262.

[2] V. DONGOROZ și colab., *op. cit.*, vol. I, p. 347.

[3] C. BULAI, B.N. BULAI, *op. cit.*, p. 240.

În multitudinea de pãeri sau poziții teoretice exprimate **existã douã poziții fundamentale** în jurul cãrora ar putea fi sistematizate toate aceste puncte de vedere^[1]:

a) mai întâi, este **ideea constrãngerii morale**, care ar constitui fundamentul teoretic al legitimei apãrãri. În aceastã viziune, persoana care se apãrã în fața unei agresiuni acționeazã în condițiile unei constrãngerii morale care se exercitã asupra sa, împiedicând-o sã își dirijeze în mod liber acțiunile. Teama pe care o provoacã agresiunea paraliziazã liberul sãu arbitru, o obligã sã acționeze și sã provoace un rãu agresorului. Dacă autorul a acționat sub presiunea constrãngerii, adicã din necesitatea de a se salva de la rãul cu care îl amenințã agresorul și, drept urmare, s-a aflat în imposibilitatea de a-și determina în mod liber voința, nu existã vinovãție și deci fapta nu poate constitui, din acest motiv, o infracțiune. Legitima apãrãre devine astfel o scuzã care înlãturã caracterul penal al faptei, lipsind vinovãția subiectului^[2];

b) cea de-a doua idee în jurul cãreia se polarizeazã controversese privind fundamentul legitimei apãrãri este aceea a **legitimității apãrãrii în condițiile existenței unei agresiuni** care amenințã viața, integritatea corporalã, libertatea individului sau alte valori ocrotite de legea penalã. În aceastã viziune, dreptul nu trebuie sã cedeze niciodatã în fața ilicitului, indiferent dacã existã o constrãngere sau nu, acțiunea ilicitã trebuie sã își primeascã riposta din partea celui supus agresiunii.

În aceastã viziune, legitima apãrãre reprezintã exercitarea unui drept sau a unei îngãduințe (preferințe) din partea legii, fapta comisã de cãtre cel care se apãrã nu constituie infracțiune, ci este o faptã permisã de lege, o cauzã justificativã care produce efecte *in rem*, fiind excluse, în acest caz, orice rãspundere penalã sau civilã și, implicit, luarea unei mãsuri de siguranțã. De asemenea, nu va fi posibilã sancționarea participanților la fapta persoanei care se apãrã, deoarece autorul principal nu a comis nicio faptã ilicitã, **ci o faptã permisã, acceptatã de lege**. Codul penal în vigoare a adaptat aceastã din urmã viziune a doctrinei penale în definirea naturii juridice a legitimei apãrãri, arãtând în art. 19 alin. (1) C. pen. cã fapta prevãzută de lege **este justificatã** în cazul legitimei apãrãri, adicã este permisã în raport cu ordinea de drept.

§3. Condițiile legitimei apãrãri

Condițiile legitimei apãrãri sunt reglementate în art. 19 alin. (2) C. pen. Din examinarea acestor dispoziții rezultã cã existența legitimei apãrãri presupune, pe de o parte, **un atac** care genereazã legitima apãrãre, iar, pe de altã parte, **fapta sãvârșitã în apãrãre**.

De aceea, condițiile cerute pentru existența legitimei apãrãri se referã unele la atac, altele la apãrãre.

A. Condiții privind atacul în cazul legitimei apãrãri. Acestea rezultã în mod explicit din dispozițiile art. 19 alin. (2) C. pen. și sunt urmãtoarele:

a) **Sã existe un atac.** Atacul constã într-o acțiune sau inacțiune declanșatã de agresor cu intenția de a vãtãma persoana ori drepturile acesteia sau un interes general. Existã atac atãt în cazul **unei comportãri activ agresive** (de exemplu, o persoanã îndreaptã cuțitul sau arma spre o altã persoanã, cu intenția de a o rãni sau ucide), cât și în cazul

[1] G. ANTONIU, *Vinovãția penalã*, p. 273.

[2] V. DONGOROZ și colab., *op. cit.*, vol. I, p. 349.

unei atitudini pasiv agresive (de exemplu, o persoană având în îngrijire un bolnav nu administrează medicamente potrivit prescripției medicale, cu intenția de a-i agrava boala ori de a-l ucide).

Atacul **se poate exercita direct**, nemijlocit de către agresor asupra persoanei agresate sau **prin intermediul** unor animale ori lucruri sau folosindu-se de alte energii ori forțe exterioare.

Atacul nu poate îmbrăca decât forma unei manifestări umane (acțiune, inacțiune), pentru că numai o astfel de manifestare poate conduce la situația de a fi justificată prin legitimă apărare. Atacul din partea unui animal face să opereze dispozițiile privind starea de necesitate; la fel când se comite o faptă prevăzută de legea penală sub presiunea forțelor naturii. În cazul unui atac din partea unei persoane iresponsabile, ar trebui să se facă o distincție: dacă starea de iresponsabilitate a fost cunoscută de cel care ripostează sau dacă acesta putea să își dea seama din manifestările agresorului că este un alienat mintal, comportarea anormală a acestuia fiind evidentă; în acest caz, cel care se apără nu va putea invoca legitima apărare, ci starea de necesitate. Dimpotrivă, dacă cel ce se apără nu a cunoscut starea de boală a agresorului și nici manifestările acestuia nu trădau o asemenea boală, întrucât cel care ripostează nu avea obligația să verifice, înainte de a reacționa, dacă agresorul era bolnav sau nu, acesta va putea invoca legitima apărare^[1].

Atacul, indiferent de forma sa de manifestare (acțiune, inacțiune), trebuie **să fie întotdeauna expresia voinței libere a agresorului**; dacă acesta a fost constrâns fizic ori a acționat ca urmare a unei mișcări reflexe instinctive, inconștiente, reacția celui care se apără va avea caracterul acțiunii de salvare, determinată de o stare de necesitate.

b) **Atacul să fie material**. Atacul este material când se exercită prin mijloace de natură să pună în pericol fizic valoarea socială contra căreia este îndreptat.

Dacă atacul se exercită **prin acțiune**, el este material când pentru efectuarea lui s-a recurs la violență fizică, cu sau fără folosirea de mijloace ofensive (arme, cuțit, mijloace sau instrumente de spargere etc.).

Când atacul se manifestă printr-o atitudine pasiv agresivă, adică **prin inacțiune**, devine material numai dacă omisiunea agresorului creează un pericol fizic pentru valoarea vizată (de exemplu, omisiunea intenționată de a schimba macazul, pentru a provoca un accident de cale ferată).

Legea penală exclude de la aplicarea legitimei apărări atacurile nemateriale produse prin acțiuni non-violente, cum ar fi insulta, amenințări scrise sau orale, defăimări, zvonuri etc., considerând că în aceste situații s-ar putea invoca cel mult provocarea ca circumstanță atenuantă legală sau o circumstanță atenuantă judiciară.

Stările conflictuale anterioare între părți nu pot fi considerate atac material decât dacă sunt urmate de un act de violență fizică^[2].

În practica judiciară s-a decis că există un atac material când o persoană este amenințată de agresori înarmați cu răngi de fier, silind-o să folosească un ciomag cu care

^[1] G. ANTONIU, în G. ANTONIU, T. TOADER (coord.), *op. cit.*, vol. I, p. 198.

^[2] C.S.J., s. pen., dec. nr. 724/1999, în Pro Lege nr. 3/2000, p. 152. „Stările conflictuale anterioare dintre părți nu pot fi considerate atac material, decât dacă sunt urmate de un act de violență de natură să pună în pericol persoana sau drepturile celui atacat”.

a lovit în cap pe unul dintre agresori, provocându-i o vătămare corporală gravă^[1]; sau dacă agresorul, pregătindu-se să lovească cu cuțitul pe cel care se apăra, îl determină pe acesta să îl lovească cu o bătă peste mână spre a-l dezarma, provocându-i o fractură^[2].

Nu există un atac material în situația în care inculpații au tras cu arma de vânătoare câteva focuri în aer pentru a calma mai multe persoane agresive aflate în stare de ebrietate care făceau scandal într-un bufet. Prin ricoșeu, câteva alice au rănit ușor două persoane. În raport cu aceste împrejurări, susținerea inculpaților că au acționat în legitimă apărare nu poate fi primită, deoarece nu a existat un atac material contra lor din partea celor din local, ci s-ar putea, eventual, reține circumstanța atenuantă a provocării^[3]. Tot astfel, nu a existat atac material dacă inculpata, asistând la o ceartă între fiica sa și ginerele său, i-a aplicat acestuia o lovitură de topor în cap, provocându-i o gravă vătămare corporală^[4]. De asemenea, lipsește atacul material dacă inculpatul a lovit victima în timp ce aceasta se îndrepta spre el neînarmată și fără să îl amenințe. Neexistând un atac, inculpatul nu poate invoca nici legitima apărare improprie, ci, eventual, provocarea, deoarece victima a pătruns cu forța în locuință^[5].

c) **Atacul să fie direct.** Aceasta presupune ca manifestarea materială a agresorului să creeze un pericol care amenință direct valorile ce pot forma obiectul legitimei apărări (persoana și drepturile acesteia sau interesul general). Atacul este direct, întotdeauna, când între acțiunea agresivă și victimă există **un contact fizic nemijlocit** (de exemplu, agresorul se îndreaptă cu un corp dur asupra unei persoane, pentru a o lovi). Atacul este considerat direct și în ipoteza în care, sub aspect fizic, nu există un contact nemijlocit cu valoarea pusă în pericol, însă, în felul în care se acționează, aceasta este **direct amenințată**. O astfel de situație există atunci când o persoană, voind să ucidă o altă persoană, ce se afla într-o cabină suspendată la o anumită altitudine, încearcă să taie cablul care susține cabina; ori în cazul în care agresorul introduce o otrăvă în cafeaua victimei, pe care i-o va servi altă persoană^[6].

Atacul nu poate fi considerat direct când între agresor și victimă se interpune **un obstacol** (o poartă închisă, un gard, un zid), întrucât nu se creează un pericol nemijlocit pentru valoarea supusă agresiunii^[7].

d) **Atacul să fie imediat.** Atacul este imediat ori de câte ori **pericolul pe care îl poate produce este pe punctul de a se ivi**, adică a devenit iminent (de exemplu, agresorul scoate un cuțit și se îndreaptă spre victimă, pentru a o lovi), sau **pericolul s-a ivit**, este în desfășurare ori **a devenit pericol actual** (de exemplu, agresorul a început lovirea victimei, în scopul de a-i suprima viața).

Pentru ca atacul să fie iminent, trebuie ca declanșarea lui să constituie **o certitudine**, și nu o simplă eventualitate. Îndeplinirea acestei condiții se verifică în funcție de modul concret în care se manifestă actele agresorului. Nu poate fi vorba despre un atac iminent

^[1] Trib. Suprem, s. pen., dec. nr. 3337/1998, în G. IONESCU, I. IONESCU, *Probleme de drept din jurisprudența Curții Supreme de Justiție în materie penală, 1990-2000*, Ed. Argessis, Curtea de Argeș, 2002, p. 58.

^[2] Trib. Suprem, s. pen., dec. nr. 957/1985, în G. ANTONIU, C. BULAI (coord.), *op. cit.*, vol. I, p. 216.

^[3] Trib. Constanța, s. pen., dec. nr. 113/1999, în G. ANTONIU, T. TOADER (coord.), *op. cit.*, vol. I, p. 199.

^[4] C.S.J., dec. pen. nr. 335/1999, în G. IONESCU, I. IONESCU, *op. cit.*, p. 67.

^[5] C.A. Iași, dec. pen. nr. 181/1998, în G. ANTONIU, T. TOADER (coord.), *op. cit.*, vol. I, p. 200.

^[6] G. ANTONIU, în G. ANTONIU, T. TOADER (coord.), *op. cit.*, vol. I, p. 200.

^[7] G. ANTONIU, C. BULAI (coord.), *op. cit.*, vol. I, p. 216-217.

dacă o persoană confecționează sau procură o armă pentru a ucide o altă persoană, întrucât în acest mod nu s-a ivit un pericol care să amenințe viața acesteia. Dacă însă agresorul, cu arma confecționată sau procurată, se îndreaptă amenințător spre victimă, pericolul pentru viața acesteia este pe punctul de a se ivi, pentru că declanșarea atacului a devenit o certitudine, și nu o simplă eventualitate.

Atacul în curs de desfășurare legitimează o apărare **numai dacă acesta nu s-a epuizat ori nu a încetat definitiv**. Prin urmare, nu poate invoca legitima apărare acela care vatămă pe agresor, care după aplicarea unei lovituri victimei, cu intenția de a o ucide, fusese imobilizat de către alte persoane și nu mai putea continua lovirea victimei, ori când atacatorul aplică una sau mai multe lovituri victimei pe care apoi o abandonează.

În cazul **infracțiunilor continue** (de exemplu, lipsirea de libertate în mod ilegal), **riposta este legitimă până la epuizarea acțiunii incriminate**, deoarece atacul este socotit actual în tot cursul desfășurării acesteia^[1].

Unele probleme speciale se ridică în legătură cu posibilitatea reținerii existenței unui atac actual din momentul în care **agresorul a fost dezarmat**. Se pot distinge două ipoteze^[2]: **prima ipoteză**, când agresorul a fost dezarmat și nu mai există niciun pericol ca atacul să fie reluat, caz în care, în orice acțiune ulterioară acestui moment, nu mai poate beneficia de legitimă apărare^[3]; **a doua**, când după dezarmarea agresorului există pericolul ca atacul să fie reluat, caz în care acesta poate căpăta caracterul de atac iminent sau actual și face ca fapta să fie considerată în legitimă apărare^[4].

Așadar, în toate cazurile când agresorul a fost dezarmat, este nevoie de a stabili dacă există sau nu pericolul ca atacul să fie reluat și, în funcție de aceasta, să devină incidentă legitima apărare.

În situația unora dintre infracțiunile contra patrimoniului (de exemplu, furt, distrugere), atacul este considerat actual și după executarea acțiunii incriminate (luarea unui bun sau începerea distrugerii unui bun), dacă mai este posibilă înlăturarea rezultatului acestor acțiuni. De exemplu, în cazul unui furt, proprietarul poate exercita violențe asupra hoțului care încerca să se îndepărteze cu bunul sustras, pentru a-l sili să restituie acel bun; ori în ipoteza unei distrugerii parțiale a unui bun, se poate interveni în apărare pentru a împiedica distrugerea totală a bunului.

^[1] G. ANTONIU, în G. ANTONIU, T. TOADER (coord.), *op. cit.*, vol. I, p. 200.

^[2] I. PASCU, în I. PASCU, V. DOBRINOIU și colab., *op. cit.*, vol. I, p. 150.

^[3] Trib. Suprem, s. pen., dec. nr. 474/1981, în C. SIMA, *Codul penal adnotat, cu practică judiciară 1969-2000*, Ed. Lumina Lex, București, 2000, p. 164. „În speță, inculpata a fost lovită de către soțul său de mai multe ori cu un baston de cauciuc, apoi acesta a încercat să o lovească și cu un calapod de fier; inculpata însă, reușind să-i ia calapodul, l-a lovit cu el în cap de repetate ori, provocându-i moartea. Din modul desfășurării faptelor rezultă că, în momentul în care a fost lovită cu bastonul de cauciuc și amenințată grav cu calapodul de fier, inculpata s-a aflat într-adevăr în fața unui atac imediat, direct și injust. Dar ea a săvârșit fapta după ce smulsese calapodul din mâinile victimei, astfel că atacul nemaifiind iminent sau în curs de desfășurare, uciderea victimei se situează în afara legitimei apărări”.

^[4] Trib. Suprem, s. pen., dec. nr. 111/1984, în C. SIMA, *Codul penal adnotat...*, p. 160. „În aplicarea legitimei apărări trebuie să se țină seama de ansamblul împrejurărilor în care a fost săvârșită fapta, iar nu doar de momente sau acte izolate din cursul agresiunii, față de care inculpatul s-a apărut provocând vătămarea agresorului. Există legitimă apărare și în situația când, deși la un moment dat a fost dezarmat, agresorul și-a continuat atacul, folosind alte mijloace și punând în pericol grav persoana inculpată”.

Dacă însă bunul sustras a trecut în stăpânirea agresorului fără vreo opunere a proprietarului, iar acesta, după un anumit interval de timp de la comiterea furtului, află cine este hoțul și exercită asupra lui violențe pentru a restitui bunul, nu mai este posibilă invocarea legitimei apărări, întrucât nu se mai poate vorbi despre atac actual.

e) **Atacul să fie injust.** Este injust atacul care nu are niciun temei juridic legal sau de fapt care să permită ori să justifice comportarea agresivă. În practica judiciară s-a decis că împrejurarea în care victima a scos un briceag pentru a se apăra în urma atacării ei de către inculpat nu constituie un act de natură a legitima lovirea sa cu o piatră asupra capului, provocându-i leziuni care au condus la deces. Ca urmare, în lipsa unui atac injust din partea victimei, actele de violență prin care inculpatul i-a cauzat moartea nu pot fi considerate ca fiind săvârșite în legitimă apărare. În această speță, rezultă cu claritate că actul victimei de a se apăra împotriva agresorului era just, fapt ce conduce la inexistența legitimei apărări în favoarea inculpatului.

Atacul este just când legea admite recurgerea la o comportare care ar putea fi socotită drept atac. De exemplu, este justă măsura arestării unei persoane care a comis o faptă prevăzută de legea penală, pe baza unui mandat de arestare legal eliberat, chiar dacă, în fapt, cel arestat ar avea probe că este nevinovat; tot astfel, lipsirea de libertate în cazul infracțiunilor flagrante va fi un act just și, în consecință, nu poate exista o ripostă legitimă.

Atacul autorizat de lege păstrează caracterul de act just **doar în cadrul limitelor impuse de lege.** De exemplu, dacă în executarea unui mandat de arestare preventivă organul de poliție folosește o violență vădit disproporționată și inutilă, vom fi în prezența unui atac injust, ce poate da naștere unei apărări legitime; ori atunci când persoana care l-a privat de libertate pe autorul unei infracțiuni flagrante nu îl conduce în fața autorităților judiciare și nici nu anunță prinderea acestuia, transferând reținerea într-o deținere privată, privarea de libertate dobândește caracter injust, iar persoana astfel reținută se poate elibera printr-o acțiune care devine legitimă.

Acțiunea în legitimă apărare **poate căpăta caracter injust dacă depășește limitele proporționalității**, generând, la rândul său, o legitimă apărare^[1]. Spre exemplu, în cazul unei infracțiuni de furt, proprietarul bunului îl poate urmări pe hoț pentru a-și recupera bunul, fiind în legitimă apărare; dacă în cursul urmăririi proprietarul încearcă să îl ucidă pe autorul furtului, pentru recuperarea bunului, acțiunea lui devine injustă, iar hoțul se va putea apăra împotriva acestuia.

Cerința ca atacul să fie injust conduce la concluzia că **acesta nu poate proveni decât de la o persoană responsabilă**, capabilă să înțeleagă caracterul just sau injust al atacului. De aceea, cel care respinge un atac produs de un animal periculos (fără a fi dirijat de o persoană responsabilă) nu se află în legitimă apărare, ci în stare de necesitate. Dacă atacul provine de la o persoană iresponsabilă, se va face deosebirea între situația când cel care se apără cunoștea starea de iresponsabilitate a agresorului sau nu. În primul caz, vor opera dispozițiile privitoare la starea de necesitate. Dacă cel care ripostează nu cunoștea starea de iresponsabilitate a agresorului, va exista legitimă apărare, deoarece acela care se apără nu are obligația să verifice starea mintală a agresorului.

[1] FL. STRETEANU, D. NIȚU, *op. cit.*, vol. I, p. 359.

f) **Atacul să pună în pericol valorile menționate în art. 19 alin. (2) C. pen.** Pentru determinarea conținutului acestei condiții, este necesar mai întâi să stabilim sfera valorilor care constituie obiectul atacului, iar apoi să știm ce presupune punerea în pericol a acestor valori.

Obiectul atacului, potrivit art. 19 alin. (2) C. pen., îl poate constitui **persoana fizică**, căreia îi pot fi atinse viața, integritatea corporală, sănătatea, libertatea fizică și integritatea sexuală, domiciliul și viața privată sau drepturile, cum sunt dreptul de proprietate, posesia, chiar ilicită, și dreptul la propria imagine. Obiectul atacului poate fi persoana împotriva căreia acționează agresorul sau o altă persoană care preia apărarea împotriva agresorului, chiar dacă inițial nu a fost îndreptat împotriva sa. Persoana fizică ar putea fi ocrotită și împotriva ei înseși, în cazul în care încearcă să se sinucidă^[1].

Bunurile în individualitatea lor, cât și **interesul general** pot forma obiect al atacului în cazul legitimei apărări. Prin interes general înțelegem interesul statului sau al altor persoane juridice de drept public. De pildă, acționează în legitimă apărare, pentru apărarea unui interes general, acela care exercită acte de violență asupra unei persoane care încearcă să sustragă documente ce cuprind informații secrete, pentru a fi transmise unei puteri străine.

Nu pot constitui obiect al legitimei apărări bunuri de interes general nedeterminate (de exemplu, ordinea publică în general, integritatea mediului înconjurător, ordinea de drept în general etc.), atunci când nu sunt lezate interese concrete, individualizate, deoarece apărarea ordinii publice și a ordinii de drept în ansamblul lor revine organelor de stat, și nu cetățenilor^[2].

În legătură cu existența unui pericol în raport cu obiectul atacului, trebuie făcută mențiunea că legiuitorul Codului penal în vigoare **a renunțat la caracterul grav al pericolului**, existent în Codul penal anterior, și s-a oprit numai la constatarea **unui pericol pentru valorile** care formează obiectul atacului, chestiune rezolvată pe terenul proporționalității dintre atac și apărare.

B. Condițiile referitoare la apărare. Din dispozițiile art. 19 alin. (2) C. pen. rezultă condițiile referitoare la apărare. Acestea sunt următoarele:

a) **Acțiunea de apărare sau riposta împotriva unui atac să se materializeze într-o faptă prevăzută de legea penală.** Legitima apărare poate fi invocată și produce efecte în penal numai în cazul în care fapta săvârșită pentru înlăturarea atacului este o faptă prevăzută de legea penală.

Reacțiunea împotriva unui atac efectuată prin săvârșirea unei fapte neprevăzute de legea penală (faptă cu caracter administrativ, disciplinar, civil etc.), prin însăși natura sa, nu are relevanță penală. Așadar, nu se poate recurge la invocarea unei cauze justificative, cum este legitima apărare, decât dacă s-a săvârșit o faptă prevăzută de legea penală.

Nu au relevanță încadrarea pe care fapta săvârșită în apărare ar putea-o primi (omor, vătămare corporală, lovire sau alte violențe, amenințare, distrugere etc.) și nici forma acesteia (tentativă, consumată), suficient fiind ca, în momentul în care fapta a fost săvârșită, aceasta să fi fost prevăzută de legea penală în vigoare.

[1] G. ANTONIU, *Vinovăția penală*, p. 278.

[2] G. ANTONIU, în G. ANTONIU, T. TOADER (coord.), *op. cit.*, p. 203.

Fapta prevăzută de legea penală, săvârșită pentru a înlătura atacul, poate aparține persoanei împotriva căreia era îndreptat atacul sau poate fi comisă de o altă persoană care i-a venit în ajutor celui atacat.

Pornind de la realitatea exprimată în norma de reglementare a legitimei apărări, și anume ca persoana care se apără să aibă cunoștința de existența atacului și să acționeze pentru înlăturarea acestuia, s-a pus problema de a ști **dacă legitima apărare operează numai în cazul infracțiunilor intenționate sau și al celor comise din culpă.**

Într-o primă opinie, se susține că legitima apărare nu poate fi reținută decât în cazul faptelor comise cu intenție pentru înlăturarea atacului.

Într-o altă opinie, s-a apreciat că prezența elementului subiectiv în cazul apărării nu are nimic incompatibil cu posibilitatea comiterii unor fapte din culpă, iar formularea textului art. 19 alin. (2) C. pen., potrivit căruia este în legitimă apărare acela care săvârșește fapta pentru a înlătura un atac – care ar sugera cerința intenției –, trebuie interpretată în sensul că acțiunea se impune să fie comisă pentru a înlătura un atac, și nu fapta în întregul ei. Pe cale de consecință, rezultatul efectiv produs poate fi diferit de cel avut în vedere de autor și poate fi caracterizat de culpă^[1]. De altfel, această opinie, pe care o considerăm întemeiată, este promovată și de jurisprudența noastră, care a admis legitima apărare și în cazul faptelor săvârșite cu intenție depășită, deși rezultatul mai grav este produs din culpă^[2].

În consecință, apreciem că **fapta comisă în apărare poate fi săvârșită cu oricare dintre formele de vinovăție** – intenție, culpă, intenție depășită^[3].

b) **Acțiunea de apărare să fie necesară pentru respingerea atacului.** Acțiunea de apărare materializată într-o faptă prevăzută de legea penală poate fi considerată ca necesară pentru înlăturarea atacului numai dacă a fost **săvârșită între momentul în care atacul a devenit iminent și momentul în care el s-a consumat**. Dincolo de aceste limite, apărarea nu mai este apreciată ca necesară. În acest sens, în practica judiciară s-a decis că nu există legitimă apărare dacă inculpatul, observând de la depărtare gestul victimei de a scoate cuțitul, a pătruns înarmat cu un par în gospodăria acestuia și i-a aplicat o lovitură în cap. În acest caz, pretinsa apărare a inculpatului nu a fost impusă de existența unui atac iminent al victimei^[4].

De asemenea, practica judiciară este unanimă în a aprecia că nu există legitimă apărare dacă inculpatul a aplicat lovituri mortale victimei, după ce o dezarmase și atacul acesteia se consumase, fără posibilitatea de a fi reluat^[5].

Este discutabil în doctrină dacă există legitimă apărare în situația în care **cel care se apără are posibilitatea să fugă din fața agresorului**. Doctrina modernă admite că fuga, în acest caz, nu este o dovadă de lașitate, ci de înțelepciune, o dovadă de

[1] FL. STRETEANU, D. NIȚU, *op. cit.*, vol. I, p. 365.

[2] Trib. Suprem, s. pen., dec. nr. 2415/1976, în Repertoriu 1976-1980, p. 235. „Există legitimă apărare în situația în care victima, aflându-se deasupra făptuitorului căzut la pământ, l-a lovit cu pumnii, desfășurând astfel un atac material, direct, imediat și injust, care pune în pericol grav viața sau integritatea corporală a acestuia. În speță, făptuitorul, aflat în această situație, s-a apărut lovind cu mâinile și picioarele pe victima agresoare care, din cauza stării de ebrietate în care se afla, a căzut și s-a lovit cu capul de solul înghețat, suferind leziuni ce i-au provocat moartea”.

[3] În același sens, G. ANTONIU, în G. ANTONIU, T. TOADER (coord.), *op. cit.*, vol. I, p. 204.

[4] Trib. Suprem, s. pen., dec. nr. 354/1981, în R.R.D. nr. 12/1981, p. 108.

[5] G. ANTONIU, C. BULAI (coord.), *op. cit.*, vol. I, p. 217; C.A. București, s. pen., dec. nr. 93/A/1996, în C.P.J.P. 1996, p. 193.

cooperare pentru stingerea conflictului. Dacă fuga nu este posibilă din cauza vârstei sau a stării sănătății victimei agresiunii ori atunci când conflictul se desfășoară într-un loc închis sau victima agresiunii este un militar obligat de legea onoarei să înfrunte pericolul, va exista legitimă apărare. De asemenea, fuga este recomandată (atunci când este posibilă) dacă agresorul este un membru al familiei sau o persoană căreia victima îi datora respect și recunoștință^[1].

Pentru existența legitimei apărări nu se cere ca săvârșirea faptei prevăzute de legea penală să fie singura cale de înlăturare a atacului.

c) **Fapta săvârșită în apărare să fie îndreptată împotriva agresorului, iar nu împotriva altei persoane.** Se justifică această condiție, deoarece numai atacul agresorului pune în primejdie valorile sociale ocrotite de lege. Există însă legitimă apărare și în cazul în care cel atacat și-a îndreptat fapta, din eroare, împotriva altei persoane decât agresorul, dacă eroarea nu îi este imputabilă, iar legea incriminează și săvârșirea faptei din culpă^[2].

d) **Apărarea să se desfășoare în limitele proporționalității atacului.** Dispozițiile art. 19 alin. (2) C. pen. instituie cerința ca apărarea să fie proporțională cu gravitatea atacului. Aceasta înseamnă ca fapta săvârșită în apărare să prezinte o gravitate mai mică sau cel mult egală cu cea a atacului. La constatarea acestei cerințe legale se ajunge în urma unei aprecieri globale, și nu a unor criterii rigide, matematice. Nu există o regulă care să stabilească unde se termină proporția și unde începe disproporția. De obicei, la stabilirea acestei proporții se au în vedere mijloacele folosite, împrejurările în care s-au desfășurat atacul și acțiunea în apărare, forța fizică a combatanților, cât și natura și importanța valorilor sociale aflate în conflict etc., aprecieri care se fac ulterior momentului săvârșirii faptei, deoarece numai atunci se poate stabili în ce măsură fapta săvârșită în apărare a fost proporțională cu gravitatea atacului.

De regulă, cel care se apără folosește mijloacele pe care le are la îndemână pentru a înlătura agresiunea sau pe cele pe care le impune gravitatea atacului; dacă agresorul folosește cuțitul, aceasta îl obligă pe cel care se apără să folosească mijloace corespunzătoare de apărare; la fel, dacă agresorul folosește o armă de foc, cel care se apără va acționa legitim folosind aceleași mijloace.

Dacă cel care se apără are la dispoziție mai multe posibilități de apărare la fel de eficiente, este recomandabil **să folosească acele mijloace susceptibile să producă un rău mai mic agresorului.** Spre exemplu, dacă atacatorul se îndreaptă spre o persoană cu un cuțit, cu intenția de a o ucide, iar aceasta dispune de o armă de foc, este de preferat ca acela care se apără să nu țintească cu arma capul agresorului pentru a-l ucide, ci să producă o eventuală rănire a acestuia printr-un foc executat la picioare, dacă o astfel de acțiune este suficientă pentru anihilarea atacului. Va exista însă legitimă apărare dacă cel atacat trage cu intenția de a răni victima, dar aceasta decedează. Dacă însă ambele persoane dispun de arme de foc, uciderea atacatorului, chiar prin foc executat asupra capului sau toracelui, nu mai pune problema de proporționalitate.

Aprecierea proporționalității trebuie făcută **în raport cu valorile sau interesele în conflict.** Trebuie să existe un echilibru între valoarea amenințată și valoarea lezată. Consecința care decurge de aici este aceea că nu va putea fi justificată lezarea unei

[1] G. ANTONIU, *Vinovăția penală*, p. 272.

[2] C. BULAI, B.N. BULAI, *op. cit.*, p. 246.

valori aparținând atacatorului vădit mai importantă decât valoarea protejată și amenințată de atac. De exemplu, nu există cerința proporționalității între acțiunea de apărare și gravitatea atacului în împrejurarea în care se ucide pentru a opri sustragerea unui bun.

În acest context, s-a pus și problema efectelor pe care le are în materia legitimei apărări dispoziția art. 2 parag. 2 din Convenția europeană a drepturilor omului. Potrivit acestui text, **uciderea** unei persoane **poate fi justificată numai atunci** când s-a produs ca urmare a unei recurgeri la forță absolut necesare pentru apărarea unei persoane împotriva unei violențe ilegale. Potrivit opiniei majoritare, acest text este interpretat în sensul excluderii posibilității justificării uciderii unei persoane pentru apărarea altor valori decât cele legate de persoana umană (viața, integritatea fizică, libertatea), așa cum s-ar întâmpla în cazul apărării patrimoniului^[1].

În practica judiciară^[2] s-a reținut că apărarea a fost proporțională cu atacul dacă inculpatul, infirm de picioare, a lovit victima cu cuțitul în momentul în care aceasta îi aplica lovituri cu pumnii peste față și încerca să îl strângă de gât, după ce mai înainte încercase să îl lovească în cap cu un ciocan; sau dacă inculpatul, apărându-se în fața atacului a șapte persoane, a lovit cu briceagul pe unul dintre agresori, chiar dacă cei care îl atacau nu erau înarmați; tot astfel, dacă inculpatul, apărându-se împotriva atacului victimei aflate în stare de ebrietate – și care se afla deasupra sa –, a lovit-o cu pumnii și picioarele, provocând moartea prin căderea acesteia și lovirea la cap de solul înghețat. Pe de altă parte, în practica judiciară s-a apreciat că nu este îndeplinită cerința proporționalității apărării cu gravitatea atacului în cazul în care inculpatul a atacat victima cu cuțitul în timp ce aceasta îl lovea cu pumnii, dacă asemenea manifestări erau obișnuite când victima se afla în stare de ebrietate. În acest caz, s-ar putea invoca cel mult circumstanța atenuantă a provocării^[3]. Această soluție se impune și în ipoteza în care victima l-a lovit pe inculpat cu palma, făcând să îi cadă ochelarii, iar inculpatul a răspuns disproporționat, lovind victima cu pumnul în față, lovitură care a provocat căderea victimei, lovirea cu capul de pardoseala de ciment și decesul acesteia^[4]. Nu există legitimă apărare dacă victima și însoțitorii săi au lovit cu centurile, iar inculpatul și fratele său, într-o primă fază, s-au apărat cu pumnii și picioarele; în aceste condiții, aplicarea de către inculpat a unei lovituri cu parul în capul victimei apare disproporționată față de gravitatea atacului^[5].

Încălcarea cea mai frecventă a cerinței proporționalității între apărare și atac este cunoscută sub denumirea de **excesul de apărare**. Acesta presupune existența condițiilor privitoare la atac, dar și a celor referitoare la apărare, cu excepția uneia dintre ele, aceea a proporționalității între apărare și atac, în sensul că apărarea este mult mai intensă decât atacul.

Prin urmare, în cazul excesului de apărare, cel care se apără se află în fața unui atac material, direct, imediat și injust, care pune în pericol persoana sa, a altuia, drepturile acestora sau un interes general, dar mijloacele folosite în apărare sunt exagerate, depășind pericolul pe care îl prezintă atacul.

[1] FL. STRETEANU, D. NIȚU, *op. cit.*, p. 368-369.

[2] G. ANTONIU, C. BULAI (coord.), *op. cit.*, vol. I, p. 44-45.

[3] Trib. Suprem, s. pen., dec. nr. 1234/1984, în R.R.D. nr. 7/1985, p. 75.

[4] Trib. Suprem, s. pen., dec. nr. 880/1981, în R.R.D. nr. 1/1982, p. 64.

[5] Trib. Suprem, s. pen., dec. nr. 230/1980, în R.R.D. nr. 2/1981, p. 80.

Codul penal anterior a asimilat excesul de apărare, când se datora temerii sau tulburării, cu legitima apărare, producând aceleași efecte (fapta nu constituia infracțiune). Codul penal în vigoare abandonează această soluție, **considerând excesul de apărare, datorat temerii sau tulburării, o cauză de neimputabilitate** (art. 26). Prin urmare, când o persoană aflată în stare de legitimă apărare săvârșește o faptă prevăzută de legea penală care a depășit, din cauza tulburării sau temerii, limitele unei apărări proporționale cu gravitatea atacului, acea faptă nu constituie infracțiune, pentru că îi lipsește o trăsătură esențială, și anume imputabilitatea.

Dacă **depășirea limitelor legitimei apărări nu se datorează temerii sau tulburării**, fapta săvârșită constituie infracțiune, dar în favoarea autorului acesteia va opera circumstanța atenuantă generală prevăzută în art. 75 alin. (1) lit. b) C. pen., denumită „depășirea limitelor legitimei apărări”.

§4. Legitima apărare prezumată

Legitima apărare prezumată este reglementată în art. 19 alin. (3) C. pen. Potrivit acestui text, „Se prezumă a fi în legitimă apărare, **în condițiile alin. (2)**, acela care comite fapta pentru a respinge pătrunderea unei persoane într-o locuință, încăpere, dependență sau loc împrejmuit ținând de aceasta, fără drept, prin violență, viclenie, efracție sau alte asemenea modalități nelegale ori în timpul nopții” (s.n.).

O reglementare asemănătoare acestui text o întâlnim atât în dreptul penal francez (art. 122-6 C. pen.)^[1], de unde s-a inspirat legiuitorul penal român, cât și în dreptul penal belgian (art. 417 C. pen.)^[2].

Legitima apărare prezumată se deosebește de legitima apărare comună, **în primul rând**, prin particularități privind atacul și apărarea, iar, **în al doilea rând**, prin faptul că persoana care invocă legitima apărare nu trebuie să dovedească îndeplinirea condițiilor cerute de lege pentru incidența acesteia.

Atacul, în cazul acestui tip de legitimă apărare, constă **numai într-o acțiune**, și anume **pătrunderea** într-o locuință, încăpere, dependență sau loc împrejmuit ținând de aceasta. Se are în vedere **înțelesul de „locuință” în accepțiunea sa largă** (de casă propriu-zisă sau o construcție destinată altui scop, dar folosită ca locuință), neavând relevanță dacă locuința este permanentă sau temporară.

Acțiunea de pătrundere trebuie să se săvârșească **prin violență, viclenie, efracție sau alte asemenea mijloace ori modalități** ori acțiunea de pătrundere **să aibă loc în timpul nopții**.

^[1] Art. 122-6 C. pen. francez: „Se consideră că a acționat în legitimă apărare cel care a îndeplinit acțiunea: 1. Pentru a respinge, pe timp de noapte, intrarea prin efracție, violență sau șiretenie într-un spațiu locuit. 2. Pentru a se apăra împotriva autorilor furturilor sau jafurilor executate cu violență”.

^[2] Art. 417 C. pen. belgian: „Sunt cuprinse în cazurile de necesitate actuală a apărării următoarele două cauze: Dacă omuciderea a fost comisă, dacă rănilor au fost provocate, dacă lovirile au fost date în vederea respingerii, în timpul nopții, a escaladării sau efracției asupra zidurilor sau intrărilor unei case ori ale unui apartament locuit sau ale dependențelor acestora (...), ca o consecință a rezistenței la intenția acestuia. Dacă fapta a avut loc pentru a se apăra împotriva furtului sau jafului comise cu violență împotriva persoanelor”.

Prin „**violență**” se înțelege orice atingere adusă corpului omenesc care provoacă suferințe, iar uneori o vătămare corporală. Credem că trebuie inclusă și violența psihică produsă prin amenințare.

Prin „**viclenie**” se înțelege perfidie, fățarnicie, șiretenie, șmecherie, stratagemă.

„**Efracția**” presupune, în sensul dispozițiilor art. 19 alin. (3) C. pen., distrugerea ori înlăturarea încuietorilor sau împrejmuirilor de la clădiri (efracție exterioară).

Prin „**alte asemenea modalități**” se înțelege orice mijloc prin care se pătrunde în mod fraudulos într-o locuință, încăpere, dependență sau loc împrejmuirilor ținând de aceasta, de exemplu, escaladarea gardului, inducerea în eroare a proprietarului locuinței sau a altei persoane în a cărei grijă se află locuința etc.

Apărarea devine necesară numai dacă acțiunea de pătrundere a început, este în curs de executare sau s-a efectuat în întregime. Această din urmă ipoteză are loc mai ales când subiectul pătrunde în locuință prin viclenie. De exemplu, atunci când acesta se prezintă ca fiind lucrător de la societatea de distribuție a gazelor, cu însărcinarea de a verifica instalația de gaze naturale de la acea locuință. Dacă subiectul nu a ajuns să intre în locuință, deși a avut loc încercarea de inducere în eroare a proprietarului acelei locuințe, nu se poate vorbi despre un atac și, în consecință, nici despre nevoia unei acțiuni de apărare. Când însă încercarea de inducere în eroare a rămas neizbutită, iar autorul acesteia încearcă pătrunderea în locuință prin violență sau efracție, atacul devine actual și acțiunea de respingere a pătrunderii în locuință capătă caracter necesar.

Apărarea constând în împiedicarea sau respingerea agresiunii se realizează cel mai adesea prin acte de violență fizică, putând duce la comiterea unor fapte contra sănătății sau integrității fizice ori chiar contra vieții. Cu toate acestea, apărarea nu trebuie să fie necesarmente violentă, cum se crede uneori, ci poate consta în orice conduită care să se îndrepte împotriva agresorului și să servească la împiedicarea sau respingerea agresiunii, de exemplu, amenințările, injuriile, dacă servesc pentru întreruperea unor agresiuni în desfășurare, cum ar fi încercarea de a pătrunde fără drept în domiciliu sau chiar după ce a pătruns în urma unor induceri în eroare.

În cazul legitimei apărări prezumate, **subiect al apărării poate fi orice persoană**, adică orice altă persoană, precum și un reprezentant al autorității.

Pentru a respinge pătrunderea frauduloasă într-un domiciliu, **pot fi folosite fie mijloace pregătite din timp, fie mijloace de apărare improvizate**. Din **prima categorie** fac parte acele mijloace defensive menite să acționeze în momentul atacului (pătrunderii), de exemplu, capcane, sisteme de alarmă, câini răi, sisteme de împușcare automată etc.

Chiar dacă în momentul instalării acestor mijloace nu există un atac, întrucât ele vor funcționa numai în caz de atac asupra domiciliului sau altor bunuri, se admite că proprietarul va fi în legitimă apărare. În privința acestor mijloace, trebuie subliniat faptul că există riscul ca ele să funcționeze și față de persoane care au pătruns fără scopuri agresive ori să producă un rău mai mare decât valoarea bunului ocrotit, creând o disproporție între valoarea bunurilor aflate în conflict, ceea ce atrage răspunderea celui care folosește asemenea mijloace.

În a doua categorie de mijloace de apărare se includ acelea pe care le are la îndemână cel care se apără, fără a fi dinainte pregătite și care se folosesc odată cu declanșarea agresiunii (acțiunii de pătrundere). Mijloacele sau procedeul folosit în apărare trebuie să fie cât mai puțin vătămătoare posibil pentru agresor, însă sigure și eficiente.

O altă particularitate relevantă a legitimei apărări prezumate, privilegiate în raport cu cea generală o constituie **existența prezumției exprimate explicit în art. 19 alin. (3) C. pen.** Textul folosește o formulare generică, referindu-se la o prezumție, fără să precizeze dacă are în vedere o prezumție absolută sau una relativă.

Din acest motiv, se ridică problema de principiu **dacă prezumția** la care se referă textul art. 19 alin. (3) C. pen. **este absolută** (exclue proba contrarie) **sau este relativă**.

În condițiile legislației moderne bazate pe răspundere subiectivă, este greu de admis ca dispozițiile art. 19 alin. (3) C. pen. să fie interpretate ca atrăgând o răspundere obiectivă a făptuitorului. De aceea, prezumția legitimei apărări în această ipoteză **trebuie privită ca având un caracter relativ**. De altfel, această poziție este adoptată și de doctrina străină (franceză, belgiană), precum și de autori români^[1].

Caracterul relativ al prezumției are drept consecință o răsturnare a sarcinii probei, în sensul că nu persoana care invocă legitima apărare trebuie să dovedească îndeplinirea condițiilor cerute de lege cu privire la atac și apărare, ci organul judiciar trebuie să probeze eventuala neîndeplinire a acestor condiții.

Prin urmare, instituirea prezumției de legitimă apărare **nu înlătură cerința îndeplinirii condițiilor prevăzute pentru atac**.

În acest sens, în practica judiciară s-a reținut că escaladarea unui gard și pătrunderea victimei pe proprietatea inculpatului nu sunt de natură să atragă incidența dispozițiilor art. 44 alin. (2¹) C. pen. anterior, dacă victima nu a desfășurat un atac de natura celui la care se referă art. 44 alin. (2) din același cod, iar agresiunea săvârșită de inculpat asupra victimei nu a fost determinată exclusiv de pătrunderea, fără drept, a acestuia pe proprietatea inculpatului^[2]; într-o altă cauză, s-a apreciat că sunt incidente dispozițiile art. 44 alin. (2¹) C. pen. anterior în situația în care C.A., muncitor forestier, aflat în stare de ebrietate, i-a agresat pe T.M. și pe fiul acestuia cu un cuțit și a afirmat că vrea să o violeze pe făptuitoare. Aceasta a ieșit din cort și, când agresorul a vrut să intre, l-a lovit în piept, ucigându-l^[3].

§5. Efectele legitimei apărări

Fapta prevăzută de legea penală săvârșită în condițiile legitimei apărări **nu constituie infracțiune, pentru că a devenit o faptă justificată**, adică o faptă care nu mai are caracter ilicit.

Pentru acest considerent, fapta săvârșită în legitimă apărare **nu face posibilă aplicarea niciunei sancțiuni de drept**, respectiv pedeapsă, măsură educativă sau măsură de siguranță. Mai mult, fiind o faptă permisă de ordinea juridică în ansamblul său, **înlătură și răspunderea civilă** pentru prejudiciul cauzat atacatorului ori produs asupra instrumentelor sau mijloacelor folosite în desfășurarea atacului, chiar dacă nu aparțin autorului.

^[1] G. ANTONIU, în G. ANTONIU, T. TOADER (COORD.), *op. cit.*, vol. I, p. 210; FL. STRETEANU, D. NIȚU, *op. cit.*, vol. I, p. 373; O. SCHMIDT-HĂINEALĂ, *Legitima apărare în noua reglementare. Prezumție absolută sau relativă*, în *Dreptul nr. 2/2003*, p. 127; C. NAGHI, T. DIMA, *Instituția legitimei apărări după modificarea suferită prin Legea nr. 169/2002*, în *Dreptul nr. 7/2003*, p. 127; C. NICULEANU, *Despre conținutul juridic al legitimei apărări reglementată de art. 44 C. pen.*, în *Dreptul nr. 8/2003*, p. 128.

^[2] I.C.C.J., s. pen., dec. nr. 2406/2006, în J.S.P. 2006, p. 7.

^[3] C.A. Suceava, s. pen., dec. nr. 333/2005, în B.J. 2005, p. 18.

Legitima apărare **nu înlătură răspunderea pentru faptele comise cu ocazia apărării în dauna unor terți**, dacă aceștia nu au participat ori bunurile lor nu au fost folosite în comiterea atacului. Este posibil ca în astfel de cazuri să devină incidente dispozițiile stării de necesitate sau ale erorii de fapt, dacă sunt îndeplinite condițiile legii^[1].

Subsecțiunea a 2-a. Starea de necesitate

§1. Conceptul de stare de necesitate

Starea de necesitate este reglementată în art. 20 C. pen., care prevede: „(1) Este justificată fapta prevăzută de legea penală săvârșită în stare de necesitate.

(2) Este în stare de necesitate persoana care săvârșește fapta pentru a salva de la un pericol imediat și care nu putea fi înlăturat altfel viața, integritatea corporală sau sănătatea sa ori a altei persoane sau un bun important al său ori al altei persoane sau un interes general, dacă urmările faptei nu sunt vădit mai grave decât cele care s-ar fi putut produce în cazul în care pericolul nu era înlăturat”.

În temeiul acestor dispoziții, starea de necesitate **poate fi definită ca acea stare în care o persoană săvârșește o faptă prevăzută de legea penală pentru a salva de la un pericol imediat și care nu putea fi înlăturat altfel viața, integritatea corporală sau sănătatea sa ori a altei persoane sau un bun important al său ori al altei persoane sau un interes general, fără ca prin aceasta să se pricinuiască, cu știință, urmări vădit mai grave decât cele care s-ar fi putut produce dacă pericolul nu era înlăturat.**

Starea de necesitate își găsește izvorul în realitatea vieții sociale, unde pot apărea unele situații când valori de o importanță deosebită, cum sunt viața, integritatea corporală sau sănătatea persoanei umane ori patrimoniul acesteia, sunt supuse unor pericole imediate din cauza unor întâmplări obiective.

În momentul apariției pericolului, omul se vede obligat, pentru a salva respectiva valoare socială, să sacrifice o altă valoare socială, de mai mică importanță sau cel mult egală cu cea salvată.

Poate invoca starea de necesitate, de exemplu, persoana care ia o barcă fără consimțământul proprietarului, pentru a salva o altă persoană de la înec; proprietarul unei case în flăcări care intră cu forța în casa vecină, pentru a lua materialele necesare pentru stingerea incendiului; cel care sustrage un autovehicul aflat în parcare, pentru a transporta de urgență un pieton grav rănit; persoana care pătrunde într-o locuință fiind urmărită de un animal periculos etc.

Spre deosebire de legitima apărare, care presupune existența unui atac împotriva căruia cel care se apără ripostează, putând să provoace grave leziuni agresorului, starea de necesitate se caracterizează prin existența unui pericol creat, de regulă, prin fapte întâmplătoare, accidentale, împotriva cărora cel amenințat reacționează, prejudiciind, de cele mai multe ori, o persoană care nu are nicio legătură cu producerea pericolului^[2].

[1] FL. STRETEANU, D. NIȚU, *op. cit.*, vol. I, p. 370.

[2] V. DONGOROZ și colab., *op. cit.*, vol. I, p. 363.